

AYINTAB ŞEHREKÜSTÜ MAHALLESİ*

Fatma SAĞLAMER*

Özet

Osmanlı Devleti'nde özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda şehirlerde meydana gelen büyümelerin etkisi ile mahalle adlandırmalarında yeni bir kavramın ortaya çıktığı görülmektedir. Gerek arşiv vesikalarında gerekse bu dönemlerde yapılan tahrirlerde kayıt edilen bu yeni mahalle adı “Şehreküstü”dür. Çoğu Anadolu ve Rumeli şehrinde mevcut olan bu mahalle Ayıntab mahalleleri arasında önemli bir konuma sahiptir. Halep yolu üzerinde bulunmasından ve Arasta, Şeyh Fethullah Camii gibi önemli yapıları barındırmasından dolayı tarih boyunca sosyal, ekonomik, kültürel ve demografik bakımdan canlı bir mahalle olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Ayıntab, Mahalle, Şeri'yye Sicilleri, Şehreküstü.

AYINTAB ŞEHREKÜSTÜ NEIGHBORHOOD

Abstract

In the Ottoman Empire, especially in the XV. and XVI. It is seen that a new concept has emerged in the naming of neighborhoods with the effect of the growth in the cities over the centuries. "Şehreküstü" was the name of this new neighborhood, which was recorded in both archive documents and censuses taken during these periods. This neighborhood, which is present in most Anatolian and Rumeli cities, has an important position among Ayıntab neighborhoods. It has always been a vibrant area socially, economically, culturally, and demographically because of its location on the Aleppo road and the presence of notable monuments such as Arasta and Şeyh Fethullah Mosque.

Key Words: Ottoman, Ayıntab, Neighborhood, Şeriyye Registers, Şehreküstü.

Giriş

Osmanlı şehri denilince cami, pazar ve vakıf temelleri üzerine oturtulmuş mahalle tipi bir yapılanma anlaşılmaktadır. Arşiv belgelerinde “Cuma kılınır Pazar durur” yer olarak tanımlanmasından şehrin çekirdeğini cami ve pazarların oluşturduğu anlaşılmaktadır.¹ Şehir ve kasabalarda en küçük idari birim olan mahalle ise aynı mescit ve camide birlikte ibadet eden birbirinden sorumlu olan kişilerin ikamet ettikleri yerleşim birimidir. Benzer özellikler taşıyan kişilerin birlikte yaşamlarını sürdürdükleri mekânlar olan mahalleler aynı zamanda tahrir defterlerinde adları tek tek kaydedilmiş vergi mükelleflerinin oluşturduğu bir topluluktur.²

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Ayıntab şehri, tarihi ve kültürel dokusuyla ilgi çeken bir şehir olmuştur. Bedreddin Aynî'nin Küçük Buhara³ olarak tanımladığı Ayıntab'ın birçok cami, medrese, han, hamam gibi yapıları barındırması çeşitli etnik kültürden insanların bir arada yaşaması, önemli ticaret yolları üzerinde bulunması şehrin nüfusça kalabalık ve önemli bir ticaret merkezi olmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'ne özgü bir mahalle olan Şehreküstü Mahallesi birçok Osmanlı şehrinde bulunmaktadır. Gerek arşiv belgelerinde gerekse de konu ile ilgili yapılan araştırma ve

* Bu makale, “Osmanlı Döneminde Ayıntab Şehreküstü Mahallesi” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

* Dr. yildizfatmaa@gmail.com.

¹ İlhan Şahin, “Şehir”, *DİA*, (İstanbul: TDV yayımları, 2010), 38/446.

² İsmail Kıvrım, “Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Gaziantep: 2009) 232.

³ Bedreddin Aynî, *İkdti'il-Cum'an Fî Tarih-i Ehl-i'z-Zaman I*, vrk. 67 1-b. İsmail Kıvrım, *Ayıntab'da Gündelik Hayat (1650-1700)*, (Ankara: Sage, 2019),103.

incelemelerde Osmanlı Dönemi şehirlerinde Şhreküstü adı verilmiş 23 mahalle tespit edilmiştir. Şhreküstü mahallelerinin bulunduğu bu şehirler; Ayıntab, Amasya, Bursa, Demirci, Tosya, Gümilcine, Ladik, Hısn-ı Mansur, Afyon, Kütahya, Bender, Sofya, Tırnova, Tokat, Yanbolu, Yenice-i Vardar, İştıp Serez, Kırım, İşkodra, Kayseri, Şhirköy ve Malkara'dır. Bursa, Amasya ve Ayıntab şehirlerinde mahalle günümüze kadar gelmiştir. Ayıntab Şhreküstü Mahallesinin konumu, tarihi, kültürü ve domografik yapısının Ayıntab'ın diğer mahallelerine göre daha çok dikkat çekmesi bu çalışmanın yapılmasının temel sebeplerindedir.⁴

Büyük ölçüde Gaziantep Şer'iyeye Sicilleri kullanılan çalışmada Ayıntab Şhreküstü Mahallesi'nin oluşumu, dini ve sosyal yapıları ile mahalleyi oluşturan halk hakkında bilgiler verilmiştir.

Ayıntab Şhreküstü Mahallesi'nin Ortaya Çıkışı

Osmanlı şehirlerinin fiziki olarak genişlemesi sonucu kurulan Şhreküstü Mahalleleri daha çok şehir merkezinin dışında kurulmuşlardır.⁵ Osmanlı şehirlerine dışardan göç veya çalışmak için gelen insanlar şehirde kalacak yer bulamadıkları için yeni şehrin kenarlarında yeni bir yerleşim alanı kurmuşlardır. Şehir merkezinden uzak bir konumda kurulan bu mahallelere Şhreküstü adı verilmiştir. Şhreküstü adı Osmanlı şehirlerinin gelişip kalabalıklaştığının önemli bir göstergesidir.

Osmanlı Devleti'ne özgü bir mahalle adı olan Şhreküstü mahallelerinin kurulmasında bazı faktörler bulunmaktadır. Mahallelere Şhreküstü isminin verilmesi ile ilgili Baykara; Şhreküstü mahallelerinin oluşmasında geleneksel eski şehirlerin tepe, kayalık veya bir dere tarafından fiziki olarak sınırlandırıldığını, Osmanlı Dönemi'ne gelindiğinde ise eski şehrin yapılan inşaatlarla tamamen dolduğunu, şehre yapılan göçler neticesinde şehirde yer bulamayan insanların şehrin ana kitlesinden uzak yeni bir mahalle kurarak buraya Şhreküstü adını verdiklerini ifade etmiştir. Baykara, ilk yıllarda şehrin sınırları dışında adeta "şhreküstü" bir şekilde meydana gelen bu mahallelerin, zamanla şehrin büyük sahasının içinde kaldığını da belirtmiştir.⁶

Aliağaoğlu ve Uğur, Şhreküstü mahallerinin oluşmasında; şehirdeki mevcut sit alanının küçük olması nedeniyle yakın bir çevrede başka mahallelerin kurulduğu ve bu yeni kurulan mahallelere Şhreküstü adı verildiğini, Şhreküstü mahallerinin Osmanlı alt kentleşmelerinin mekândaki tezahürü olarak ortaya çıktığını ifade etmişlerdir.⁷

Ayıntab tarihi araştırmacılarından Cemil Cahit Güzelbey, zamanında şehrin kalenin çevresinde kurulduğunu, adamlardan birinin ailesine kızarak Aydınbaba denilen yerde bir ev yaptırdığını, tek başına görünen bu evin kuruluş sebebi konuşulurken evi yaptıran "Şhreküstü" denildiğini ve zamanla bu adın bulunduğu yere isim olduğunu belirtmiştir. Şhreküstü'nün ilk evi yapıldıktan sonra da başka evler de yapılmış tekke, mescit, kastel,

⁴ Fatma Sağlamer, *Osmanlı Döneminde Ayıntab Şhreküstü Mahallesi*, (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 29.

⁵ Tuncer Baykara, "Osmanlı Devleti Şhri Bir Devlet midir?". *Osmanlı Ansiklopedisi(Toplum)* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 5/528-535.

⁶ Baykara, "Osmanlı Devleti Şhri Bir Devlet midir?" 529.

⁷ Alpaslan Aliağaoğlu - Abdullah Uğur, "Osmanlı Şhri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, (2016), 222.

Esenbek Camii, Ağa Camii, Şeyh Fethullah Camii ve Hamamı da yapılarak yeni bir mahalle doğmuştur.⁸

Yine Güzelbey, Gaziantep kalesinin zalim bir beyi olduğunu ve oğluyla ters düştüklerini belirtmiş gün geçtikçe de baba oğul arasındaki kavga büyüyüp oğlu başına topladığı kişilerle kaleden ayrılarak Şehreküstü tarafına yerleşmiştir. Zamanla oturduğu bu yerin adına da Şehreküstü denilmiştir şeklinde ifade etmiştir.⁹

Şehreküstü adının oluşumu üzerinde bir diğer görüş de, kelimenin anlamından kaynaklanmaktadır. Farsça Şahrah olan, ancak Türkçede Şehreh de denilen bir kelimeden geldiği belirtilmektedir. Şehrah, şahrah, ana yol, ana cadde, büyük yol, yani “ana yol üzerindeki semt” anlamında ayrıca “tarik-i selamet” (Selamet yolu)¹⁰ olarak kullanılmaktadır. Nitekim Şehreküstü Mahallesi şehrin güneyinde düzlük bir arazide Halep yolu üzerinde kurulmuştur.

Netice olarak Şehreküstü adı Türkçe olup Türklerin oturduğu şehirlerde bulunan bir semt veya mahalle adıdır. Mahalle genellikle şehrin dışına kurulduğu için Şehreküstü adını almıştır.¹¹ Nitekim Ayıntab dışında bulunan Bursa,¹² Amasya,¹³ Demirci,¹⁴ Bender,¹⁵ Tırnova¹⁶ ve Tokat’da¹⁷ bulunan Şehreküstü Mahallelerinin de şehirden uzak bir yere kurulduğu için bu adın verildiği tespit edilmiştir.

⁸ Cemil Cahit Güzelbey, “Şaraküstü”, *Gaziantep Kültür Dergisi*, 6 (Temmuz 1963), 149.

⁹ Güzelbey, “Şaraküstü”, 150.

¹⁰ Mehmed Selahi Bey, *Kamus-i Osmani*, “Şahrah”61; Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî*, “şâh-râh”, 1124.

¹¹ Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar*, (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1990), 131.

¹² Bursa’nın hisar dışına kurulduğu ilk mahallesi Şehreküstü Mahallesi. Bk. BOA, TS..MA.e, 183/15; BOA, C..EV..., 320/16289. Ayrıca bk. Mefail Hızlı, “Osmanlı Dönemi Bursa Mezarlıkları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 8/8, (1999), 144.

¹³ Şehrin dışında yer alan mahalle, rivayete göre 1550’li yıllarda burada ikamet eden Pir Sinan-ı Halveti ismindeki tarikat şeyhinin vaazlarında, Şehzade Mustafa hakkında kötü sözler söylemesi nedeniyle, Şehzade tarafından vaazları engellenmiş, bunun üzerine Şeyh şehrin dışında inzivaya çekilmiştir. Zaman içerisinde Şeyhin inzivaya çekildiği yer Şehreküstü Mahallesi olarak anılmaya başlanmıştır. Bu nedenle mahalle bazı kayıtlarda Pir Sinan Mahallesi olarak da geçmektedir. Bk. Ahmet Caner Çatal, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya Şehri’nin Demografik Yapısı ve İskân Siyaseti*, (Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 47.

¹⁴ 1697-1789 yılları arasında Demirci kazasındaki Şehreküstü Mahallesinde Hacı İlyas Mescidi, Koğalak Mescidi ve Mürâizâde Hacı Süleyman Ağa Mescidi olmak üzere üç mescit bulunmaktaydı. Mahallede mescitlerin az, camilerin ise olmamasının temel nedeni buradaki Şehreküstü Mahallesinin de şehrin merkezinden uzak bir yerde kurulmuş olmasındandır. Bk. Ertan Gökmen, “Hurufat Defterlerine Göre Demirci Kazası ve Köylerinde Cami ve Mescitler (1690-1830)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, (2005), 24.

¹⁵ Kasaba, 1592 yılında yapılan ilk tahririnde Bender sancığına bağlı bir kaza olarak kayıtlara geçmiştir. Bu tahrirde göre İsmail kazasında küçük bir kale ve kalenin önündeki gölün diğer yakasında yeni kurulmuş bir mahalle bulunmaktaydı. Bu yeni kurulan Müslüman Mahallesi Şehreküstü Mahallesi olup, tahrirde bu mahallede altmış yedi hanenin olduğu kaydedilmiştir. Bk. Feridun Emecen, “İsmâil”, *DİA*, (İstanbul:2001), 23/82.

¹⁶ Tırnova’daki Müslüman nüfusun artmasına bağlı olarak yeni mahallelere ihtiyaç duyulmuş bu nedenle şehrin eski ve bir bütün teşkil eden sahasından ayrı olarak şehir merkezinin dışında yeni bir mahalle oluşturulmuştur. Bu mahalle 1516 yılından itibaren tahrir defterlerine de kayıt edilmeye başlanan Şehreküstü Mahallesi. Bk. Ayşe Değerli, “Cami-i Cisir Vakıfnameleri Işığında Osmanlı Tırnovası’nda Para Vakıfları”, *Osmanlı İdaresinde Balkanlar I*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2020), 157.

¹⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Tokat şehrinde bulunan hamamları anlatırken öncelikle güzel ve hoş havalı olan ve Pazarcık adı verilen bir hamamdan bahsetmektedir. Evliya Çelebi bu hamamı; “Efvâh-ı nâsda bu hammâma şâre Küsdü (Şehre Küstü) derler, ya’nî şehirden taşra kalmış hammâm derler, ammâ şehrin henüz güzide yerinde bir müferrih hammâm-ı rûşendir” şeklinde ifade etmiştir. Evliya Çelebi’nin bu ifadesinden yola

Ayıntab Şhreküstü adı ilk olarak “186 numaralı 1536 tarihli Ayıntab Mufassal Tahrir Defterinde” geçmektedir. Mahalle, *Mahalle-i Şhreküsdü Sâkinân-ı Mağârahâ der Mahalle-i Mezîkûre* olarak geçmektedir.¹⁸ 373 numaralı 1543 tarihli Ayıntab Mufassal Tahrir Defterinde ise *Mahalle-i Cami-i İbn Yayı ve Mescid-i Nesimi [Mescid-i Yahnici] ve Mescid-i Nev, nd. Şhreküstü* olarak geçmektedir.¹⁹

Halep’e gidecek olan kervanların geçtiği Halep Yolu üzerinde bulunan mahallede çarşının (sûk)²⁰ olması ve bir mütesellim konağının bulunması burayı önemli bir konum haline getirmiştir. Mütesellim konağının bulunmasından dolayı burası günümüzde Eski Saray Caddesi olarak anılmaktadır. Ayrıca 1638 yılında Ayıntab’ın en önemli yapılarından biri olan Mevlevihane’nin inşasıyla mahallenin önemi artmıştır.²¹ Evliya Çelebi Ayıntab’dan bahsederken toplamda kırk tekkesinin olduğunu ve en görkemli ve yiyeceği bol olanının Şhreküstü Mahallesinde bulunan Mevlevi Tekkesi olduğundan bahsetmiştir.²²

Ayıntab şehrinin doğusunda yer alan Şhreküstü Mahallesi’nin kuzeyinde Tekke Camii, Mecidiye Han ve Kemikli Bedesten, güneyinde sırasıyla Ağa Camii, Pişirici Mescidi ve Kasteli, İhsan Bey Camii, Ahmet Çelebi Camii ve Kılınçoğlu Camii, doğusunda Kabasakal Camii ve merkezinde Şeyh Fethullah Camii yer almaktadır.²³

Mahallede Bulunan Dini ve Sosyal Yapılar

Camiler

Ağa Camii: Bazı kayıtlarda bulunduğu semtin adına nispetle Şhreküstü Camii, arşiv kaynaklarında da Yaycıoğlu Camii olarak geçmektedir.²⁴ Cami, Ayıntab, Birecik, Tarsus ve Alâiye sancak beyliği yapan Tunuslu Ferruh Ağa (öl. 967/1559) tarafından yaptırılmıştır. Caminin kesin yapım tarihi bilinmemekle birlikte 1525 tarihli arşiv kaydında “*Şhreküsdü Cami demekle maruf cami*” olarak kayıtlara geçmesi caminin bu tarihten önce inşa edildiğini göstermektedir.²⁵

Ağa caminin avlusunda sade bir kemer içerisinde kitabesi bulunmaktadır. Önceleri avlunun doğusunda kara taştan yapılmış bir kastelin varlığından söz edilmektedir. Ancak şehir yeni su şebekesine kavuşunca bu kastel iptal edilmiştir. Caminin kible ve kuzey duvarlarında sekiz, doğu duvarında iki, batı duvarında bir olmak üzere toplam on bir penceresi bulunmaktadır. Duvarlarının hepsi siyah-beyaz kesme taşlardan yapılmıştır.²⁶ Cami, günümüzde de ibadete açıktır.

çıkılarak şehirde bulunan Şhreküstü Mahallesinin de şehrin dışında kurulduğu ifade edilebilir. Bk. Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 5/1, 97-98.

¹⁸ BOA, TD, 373/8-45.

¹⁹ 373 Numaralı Ayıntab Livası Mufassal Tahrir Defteri (950/1543), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, (Ankara: 2000), 37.

²⁰ GŞS, 48/295. “*Der Sûk-i Şhreküstü*”.

²¹ Canbakal, 17. *Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, çev. Zeynep Yelçe, (İstanbul: İletişim yayımları, 2009), 41.

²² Seyit Ali Kahraman (haz), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, IX, 355.

²³ Sağlamer, *Ayıntab Şhreküstü Mahallesi*, 46.

²⁴ GŞS, 12/218.

²⁵ BOA, TS..MA.e, 843/18.

²⁶ Nusret Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep 27*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), 172-173.

Ahmet Çelebi (Ramazan Efendi) Camii: Cami, Hacı Osman oğlu Şeyh Ramazan Efendi tarafından yaptırılmıştır. Ancak cami daha çok yanında bulunan medreseyi inşa ettiren Ahmed Çelebi b. Ramazan Efendi'nin adı ile anılmaktadır. Caminin mihrabı üzerindeki kitabede bulunan H.1083/M.1672 tarihinden caminin bu yılda yapılmış olabileceği anlaşılmaktadır. Caminin yanında ayrıca Ahmet Çelebi ismi ile anılan bir su kasteli de bulunmaktadır.²⁷

Osmanlı arşiv vesikalarında “*Ayıntab'da vaki Şehreküstü Mahallesinde Şeyh Ramazan Efendi'nin bina eylediği cami-i şerif...*” şeklinde tanımlanan caminin, hitabet imamet ve mütevellilik vazifeleri Şeyh Ramazan Efendi'nin kendisi tarafından yürütülmekteydi. 1689 yılında Şeyh Ramazan Efendi'nin vefatı üzerine yerine ulemadan olan oğlu Mevlana es-Seyyid Ahmed Halife hatip, imam ve müteveli olarak tayin edilmiştir.²⁸

Cami'nin avlusunda kırk dört merdivenle inilir bir çeşmesi bulunmaktadır. Ramazan aylarında teravih namazları için kadınların kullandığı diğer vakit namazlarında ise erkeklerin kullandığı ahşap mahfili de bulunmaktadır. Planı ve mimari bakımdan önemli bir eser olan cami, günümüzde de ibadete açıktır.²⁹

Ali Ağa Camii: Caminin kuruluş tarihiyle ilgili kesin bir bilgi yoktur. 1706'da caminin kırk senedir imam ve hatiplik vazifelerinde bulunan Abdurrahman Halife'nin görevini iyi bir şekilde yerine getirmesi görev süresinin uzatılmasını sağlamıştır.³⁰ 1738'de cami vakfının müderrisliğinde bulunan İbrahim Halife Efendi'nin vefatı üzerine yerine Ebubekir Efendi tayin edilmiştir.³¹ 1757'de Ali Ağa Camii Vakfı Müderrisi olan Ebubekir Efendi, mutasarrıf olduğu müderrisliğin yarısını kendi rızasıyla Seyyid Mustafa Efendi'ye vermiştir.³² 1767'de caminin imamlık vazifesinde bulunan Ömer Halife Efendi'nin görevinden ayrılması nedeniyle yerine Seyyid Ali Efendi tayin edilmiştir.³³

Esenbek Camii: Caminin Ertene oğlu Esenbek tarafından XIV. yüzyıl ortalarında yapıldığı düşünülmektedir.³⁴ Camiye, ses benzerliği nedeniyle İhsan Bey veya Hasan Bey Cami de denilmektedir. Caminin avlusunun altında bir kastel bulunmaktadır. Cami ile aynı adı taşıyan bir mescidin de bulunması, mescit isminin zaman içerisinde camiye verildiğini düşündürmektedir.³⁵ XVI. yüzyılın sonlarına doğru 1595 yılında cami vakfına ait dükkânlardan biri otuz pare karşılığında kiraya verilmiş olup, dükkânın tamirine de yirmi kuruş ödenmiştir.³⁶

Kabasakal Camii: Halk arasında Kabasakal Paşa Camii, Hamza Ağa Camii, Humanız Camii ve Methavan Camii de denilmektedir.³⁷ 1706 yılında Şehreküstü mahallesinde ikamet

²⁷ BOA, C..EV..., 34/1656; Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Camiler Tarihi*, (Ankara: Oya Matbaası, 1984), 17; Çam, *Gaziantep Envanteri*, 6.

²⁸ GSS, 39/230.

²⁹ Çam, *Gaziantep Envanteri*, 9.

³⁰ GSS, 57/81.

³¹ BOA, AE..SMHD.I., 223/17700.

³² BOA, AE..SMHD.I., 32/1894.

³³ GSS, 121/65.

³⁴ Güzelbey, Ortaçağda Sivas ve Kayseri'de egemen olan Ertene(Erdana) Devleti prenslerinden Mehmet Beyoğlu Ertene Beyoğlu Esenbek adında biri olduğunu ve Esenbek'in Karamanoğullarıyla yaptığı savaşta Ertene Beyliği'nin, Kadı Burhaneddin tarafından ortadan kaldırılmasıyla Esenbek'in kaçarak Ayıntab'a gelmesi ile eserin, Osmanlılardan önce Esenbek adında biri tarafından yapılmış olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur. Bk. Güzelbey, *Gaziantep Camileri Tarihi*, 68.

³⁵ Çam, *Gaziantep Envanteri*, 44.

³⁶ GSS, 42/90.

³⁷ Güzelbey, *Gaziantep Camiler Tarihi*, 100-102.

etmekte olan Kabasakaloğlu Hamza Ağa, aynı mahallede ikamet eden Hasan Efendi ismindeki bir şahsa ait arsa üzerinde bir mescit inşa etmek istemiştir. Bunun üzerine Hasan Efendi arsasını değil de evinin yıkılarak yerine mescit yapılmasını kabul etmiştir. Bu bilgiden yola çıkılarak caminin XVIII. yüzyıl başlarında yapıldığı ifade edilebilir³⁸.

Yapım sürecinde mescit olarak hizmet veren yapı, 1721 yılında Ali Halife ismindeki bir hayırsever tarafından minber inşa edilerek camiye dönüştürülmüştür³⁹. Cami, dikdörtgen planlı olup mihraba paralel iki neflidir. Eserin, ana mekânı üzerinde üç kubbe bulunur. Son cemaat yeri dört bölümden oluşmaktadır⁴⁰.

Kılınçoğlu Camii: Şehreküstü Mahallesi'nde Kılınçoğlu bağı denilen yerde Kılınçoğlu Hamza Bey tarafından yapılan cami, Molla Halil Camii ve Molla Mehmed'in yaptırdığı cami olarak da bilinmektedir⁴¹. Yerel mimari özellikte inşa edilmiş olan Kılınçoğlu Camii, dikdörtgen planlı olup silindirik gövdeli bir minareye sahiptir⁴².

Şeyh Fethullah Camii: Cami, vakfiyesinde Hz. Ebubekir soyundan geldiği belirtilen Şeyh Fethullah b. Abdullatif tarafından 1550 yılında yaptırılmıştır. Halk arasında Şeyh Camii olarak da bilinen cami, Osmanlı arşiv vesikalarında "*Medine-i Ayıntab'ta Şehreküstü mahallesinde vaki Hazreti Ebubekir es-siddik radiyallahu anh evladından Şeyh Fethullah ibni Abdullatif'in bina eylediği cami*"⁴³ şeklinde geçmektedir. Zaman içerisinde caminin yanlarına inşa edilen mektep, zaviye, hamam ve kastle Şeyh Fethullah Külliyesi meydana gelmiştir⁴⁴.

13 Nisan 1564 tarihli vakfiyeye göre külliyenin giderlerinin karşılanması için, Şehreküstü Mahallesi'nde bulunan hamam, bir ev, iki dükkân, Alaca Köyü'nde içinde toplamda 2000 ağaç olan üç bağ ve Halep'te Bahire (dikenli ağaç) arazisinde olan bahçenin tamamı külliye vakfedilmiştir. Bu emlak ve dükkânlardan elde edilen gelir ile külliyenin mütevellisi ve iki şeyhine ikişer, hatib, imam, müezzin, katib, nazır ve cüz okuyanlara birer, cabiye, mimara, muallime, kandilciye ve bevva yarımşar akçe verilmesi vakfiyede şart koşulmuştur. Kalan gelir miktarının caminin ve diğer binaların tamirinde kullanılması istenmiştir⁴⁵. Zengin vakıfları bulunan cami günümüzde ibadete açıktır.

Tekke (Mevlevihane) Camii: Buğday Arastasında Şehitler caddesinin güneyinde yer alan cami, 1638 yılında Ayıntab Sancakbeyi olan Mustafa Ağa tarafından mescit olarak yaptırılmıştır. Mustafa Ağa aslen Türkmen olup, Mevlevi şeyhi Şaban Dede'nin kardeşi olan Yusuf Ağa ibn Abdullah'ın oğludur. Mevlevihaneye ait 1640 tarihli bir vakfiyeye göre Mevlevihane; semahane, mescit, Şeyh Mehmed'in oturması için büyük bir oda ve dervişler için yapılan dokuz hücreden müteşekkil olup, havuzlu bir bahçeye sahiptir. Vakfiye kaydına göre bu dönemde Mevlevihaneye bir ahır ve yirmi odalı bir handan elde edilen gelir vakfedilmiştir⁴⁶. Mevlevihane mescidi, 1676 senesi şubat ortalarında ahalinin Cuma namazlarını yerine getirmeleri amacıyla camiye dönüştürülmüştür. Bu tarihten itibaren cami, Mevlevihane Camii

³⁸ GSS, 57/328.

³⁹ Çam, *Gaziantep Envanteri*, 652; Güzelbey, *Gaziantep Camileri Tarihi*, 101.

⁴⁰ Çam, *Gaziantep Envanteri*, 49.

⁴¹ Çam, *Gaziantep Envanteri*, 309.

⁴² Çam, *Gaziantep Envanteri*, 43.

⁴³ GSS, 138/33-34.

⁴⁴ İbrahim Etem Çakır, "Şeyh Fethullah Efendi Vakfı", *Uluslararası Antep-Halep Vakıfları Sempozyumu Bildirileri*, 1, (İstanbul, 2014), 231.

⁴⁵ VGMA, *Vakfiye Defteri*, 608/147; İsmail Kıvrım, *Ayıntab'da Gündelik Hayat*, 66.

⁴⁶ Barihüda Tanrıkorur, "Gaziantep Mevlevihânesi", *DİA*. (İstanbul: TDV yayımları, 1996). 18/475.

olarak da anılmaya başlanmıştır. Kesme taşlardan inşa edilen Mevlevihane Osmanlı mimarisini yansıtmaktadır⁴⁷.

Mevlevihane Güneydoğu Anadolu bölgesinin en büyük tekkesi olup kervan yolları üzerinde bulunmaktadır.⁴⁸ 1925’de Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanundan sonra mescit ve derviş odaları da camiye çevrilmiştir.⁴⁹ Mevlevihane, çeşitli dönemlerde onarım geçirmiş, tekke zaviye ve türbelerin kapatılmasıyla cami ve okul olarak kullanılmıştır. 2007 yılından itibaren de Gaziantep Vakıf Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Osmanlı Döneminde Ayıntab Şhreküstü Mahallesi on üç adet mescit bulunmaktadır. Bunlar; Acem Çavuş Mescidi, Arablar Mescidi, Bali Mescidi, Beşince Mescidi, Hacı Ebubekir Mescidi, Hacı Hamza Mescidi, Helvacı Mescidi, İbn-i Beg Mescidi, Kasatılbaşçı (Kastel-Beşci) Mescidi, Kılıçoğlu Mescidi, Mehmed Efendi b. Abdülcelil Mescidi, Migre Mescidi ve Şeyh Mustafa Mescididir. Bu mescitler arşiv kaynaklarında geçmekte olup günümüze ulaşamamıştır.

Mahallede aynı zamanda dokuz adet medrese, (Ağa Camii Medresesi, Ahmet Çelebi Medresesi, Ali Ağa Medresesi, Çavuş Ağa Medresesi, Kadioğlu Fakı Mehmed Medresesi, Mehmed Efendi ibn-i Abdülcelil Medresesi, Müftü Mehmed Efendi Medresesi, Nakibiye Medresesi ve Şeyh Fethullah Bali Bey Medresesi), bir adet hamam, (Şih Hamamı), beş adet kastel,⁵⁰ (Ahmet Çelebi Kasteli, Aparoğlu Kasteli, Beşince (Pişirici) Kasteli, Esenbek Kasteli ve Şeyh Fethullah Kasteli) ve dört adet çeşme, (Çeşme, Beşince Çeşmesi, Esenbek Çeşmesi ve Nuri Bey Çeşmesi) bulunmaktaydı.

Buğday Arasası Hanı: Tekke Camii’nin kuzeyinde kalan han, 1640’ta Mustafa Ağa tarafından tekkeye gelir temin etmek amacıyla inşa edilmiştir. 20 oda ve dükkândan meydana gelmektedir.⁵¹ XVII. yüzyılda şehri gezen Evliya Çelebi, Arasta Hanının şehirdeki meşhur hanlar arasında olduğunu ifade etmiştir.⁵² 1901 ve 1903 yıllarında çıkan iki büyük yangında han tamamen yanmış, vakfın mütevellisi olan Mehmed Münif Efendi 130.000 kuruş masrafla hanı yeniden yaptırarak 33 dükkânı vakfa bırakmıştır.⁵³

Mecidiye Han: Şehitler Caddesi üzerinde bulunan Mecidiye Han, belgelerde “Han-ı Cedid” veya “Koca Nakıp” adlarıyla da anılmaktadır. 1725 yılında yapılmış olduğu tahmin edilen han, Sultan Abdülmecid döneminde onarım görmüştür.⁵⁴ Yapı, Osmanlı han mimarisi içinde tek avlulu, iki katlı hanlar grubuna girmektedir. Hanın yamuk şeklindeki avlusu, zemin katta yer alan muhtelif ebat ve şekillerdeki mekânlarla, üst katta firdolayı revakla kuşatmıştır. Doğu ve batı cephelerinde ise avlu ile irtibatları bulunmayan tek katlı dükkânlar ve hana girişi

⁴⁷ İsmail Kıvrım, *Ayıntab’da Gündelik Hayat*, 68-69; Tanrıkorur, “Gaziantep Mevlevihânesi”, 475-476.

⁴⁸ Abdüllatif Armağan, “XVII. Yüzyıl Güneydoğu Anadolusunun Dini-Sosyal Hayatından Bir Kesit : Antep Mevlevihanesi”, *Dergipark*, 2, (Ağustos 2014), 208.

⁴⁹ Gülbahar Z – Çiçek Başboğa, “Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi”, *Vakıflar Dergisi*, 34, (2010), 191.

⁵⁰ Arapça suyun bölümlere ayrıldığı yer olarak bilinen kastel, yer altı kanallarıyla gelen suya ulaşmak için yapılan su tesisleri olarak kullanılmaktadır. Çeşmeler kadar kullanışlı olmayan kasteller şehirler modern içme suyuna kavuşana kadar önemini korumuştur. Bk. Nusret Çam, “Gaziantep’te Kastel Adı Verilen Su Tesisleri”, *Vakıflar Dergisi*, 18, (1984), 165-167.

⁵¹ Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, (Gaziantep: Gaziantep Kültür Yayınları, 1964), 103.

⁵² Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnâmesi 9/1*, (İstanbul: YKY yayınları, 2011), 355.

⁵³ Çam, *Gaziantep Envanteri*, 689.

⁵⁴ Çam, *Gaziantep Envanteri*, 84.

sağlayan iki kapısı bulunmaktadır⁵⁵. Günümüze kadar değişmeden gelen han belediye tarafından restore edilerek sahaflar çarşısı, okuma merkezleri ve Millet Kırathanesi olarak kullanılmaktadır.

Kemikli Bedesten: Şhreküstü Mahallesinde bulunan bedestenin asıl adı Mecidiye Bedestenidir. Bedesten, 1865 yılında Müftü Hacı Osman Efendi tarafından yaptırılmıştır. Hacı Osman Efendi mezarlık kalıntısı olan yere bir han ve iki bedesten yaptırarak Sultan Abdülmecid'in adını vermiştir.⁵⁶ Bedesten yapılırken temel kazıda insan kemiklerinin bulunmasından dolayı halk arasında Kemikli Bedesten olarak anılmıştır.⁵⁷ Bedesten, doğu-batı yönünde uzanan yan yana iki sokağın etrafına yerleştirilen dükkanlardan oluşmaktadır. Bedestende toplamda 80 adet dükkan bulunmaktadır.⁵⁸ Eser günümüzde de esnaf tarafından alışveriş merkezi olarak kullanılmaktadır.

Mahalleyi Oluşturan Halk

Osmanlı Devleti'nde halk askeri ve reaya olmak üzere iki zümreye ayrılıyordu. Askeriler vergiden muaf olup kazasker divanında yargılanma haklarına sahipti. Askeri sınıftan kasıt sadece yeniçeri, topçu, tüfenkçi gibi fiilen askerlik görevi yapanlar değil kamu hizmeti gören memur, kâtip, mültezimler, müderrisler ile din görevlileri imam, hatip, müezzin ve seyyidler de askeri sınıfa dahildi.⁵⁹

Ayıntab'da mahalle içerisinde bir statü farklılaşması görülmemektedir. Halk, zengin, fakir demeden askeri, reaya, ilim insanı, Müslim ve Gayrimüslim bir arada yaşamaktaydı.⁶⁰ Şhreküstü Mahallesi'nde de şehrin üst düzey yöneticileri ile reayanın da bir arada yaşadığı arşiv kayıtlarına yansımıştır. Örneğin; Halep Türkmen Ağası⁶¹ ile Erzurum Gümrükçüsü⁶² Şhreküstü Mahallesinde ikamet etmekteydi.

Osmanlı Döneminde Şhreküstü Mahallesinde fiilen askerlik görevini ifa eden çok sayıda yeniçeri, sekban, topçu, cebeci ve sipahizâde bulunmaktaydı. 1687 tarihinde Anadolu teftişine memur olan Halil Paşa'nın emriyle mübaşir Abdullah tarafından Ayıntab'dan sefere gidecek olan tevaif-i askeri, sekban ve sarıcalar teftiş olunmuş ve Şhreküstü Mahallesinden 16 kişi Kurb-i Şhreküstü'den ise sekiz kişinin adı kaydedilmiştir.⁶³ H.1100/M.1689 tarihli hatt-ı hümayuna göre sefer-i hümayuna katılacak neferatın isimleri ve bağlı oldukları mahalleler listelenmiş ve buna göre 38 neferle en çok Şhreküstü Mahallesinden asker kaydedilmiştir.⁶⁴

Mahallede askerilerin yanı sıra çok sayıda seyyid nüfusu bulunmaktadır. Sözlükte "Efendi, Bey" anlamlarına gelen seyyid kelimesi Kur'an-ı Kerim'de "seçkin kimse" anlamına gelmektedir. Seyyid ve Şerif lakabı Hz. Peygamber'in Hz. Ali ve Hz. Fatıma'dan doğan

⁵⁵ Mehmet Özkarcı, *Gaziantep İl Merkezinde Bulunan Hanlar*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1987), 50.

⁵⁶ Güzelbey, "Şaraküstü", 149.

⁵⁷ Semavi Eyice, "Bedesten", *DİA*, (İstanbul: 1992) 5/303.

⁵⁸ Çam, *Gaziantep Envanteri*, 530.

⁵⁹ Halil Sahillioğlu, "Askeriler", *DİA*, (İstanbul: TDV yayınları, 1991), 3/488.

⁶⁰ Kıvrım, *Ayıntab'da Gündelik Hayat*, 118.

⁶¹ GSS, 33/120.

⁶² GSS, 48/164.

⁶³ GSS, 37/126-127.

⁶⁴ GSS, 37/85.

torunları için kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in soyundan gelen seyyid ve şeriflerin rencide olmaması ve onlara saygılı olunması bütün İslam toplumlarında genel bir uygulama olmuştur.⁶⁵

Şeri mahkeme sicilleri ile Meşihat arşivinde Ayıntab mahallelerinde ikamet eden seyyidlerin isimleri tespit edilebilmektedir. İncelenen kayıtlarda Şehreküstü Mahallesi'nde ikamet eden çokça seyyid nüfusunun bulunduğu görülmektedir. Örneğin, eşraftan olan ve seyyid soyundan gelen Nakıbzâdeler⁶⁶ ile Ayıntab kaymakamı nakibü'l-eşraf es-Seyyid el-Hac Mustafa Çelebi Şehreküstü Mahallesi'nde ikamet etmekteydi.⁶⁷

Ayıntab'da 31 Ekim 1698 tarihinde kâim-mâkam Usuleddin Efendi tarafından saadet-i kirâm teftiş olunmuş ve listelenmiştir. 1698 yılında Ayıntab'a ait mahallelerde yapılan sayıma göre en çok Şehreküstü Mahallesi'nde seyyid nüfusunun bulunduğu görülmektedir. Şehreküstü Mahallesi'nden 33, Kurb-i Şehreküstü'den 15 kişinin seyyid unvanı olduğu ve bu kişilerden 17'sinin de kadın olduğu görülmektedir. Diğer mahallelere bakıldığında hem seyyid nüfusunun hem de seyyide nüfusunun Şehreküstü Mahallesi'ne göre daha az olduğu tablo 1'den çıkarılabilmektedir.⁶⁸

Tablo 1: 1698 Yılında Yapılan Sayıma Göre Ayıntab Mahallerinde Bulunan Seyyidlerin Dağılımı

Mahalle Adı	Seyyid (Erkek)	Seyyide (Kadın)	Toplam
Şehreküstü	23	9	33
Kurb-i Şehreküstü	7	8	15
Kürtinciyan	10	1	11
Kayser	8	-	8
Kanalıcı	10	-	10
İbn-i Şeker	7	-	7
Boyacı	8	-	8
Amu	3	1	4
Kara Tarla	4	-	4
Kürkciyan	4	-	4
Tövbe	2	-	2

Ayıntab'da yaşayan bazı ailelerin sosyal statüleri diğer ailelere göre daha iyi durumdaydı. Ekonomik olarak diğer ailelerden daha güçlü olan bu kişiler “ayan, eşraf, zâde, oğulları” gibi unvanlar almışlardır. Şehreküstü Mahallesi'nde çok sayıda eşrafın olduğu da göze çarpmaktadır.

⁶⁵ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Seyyid”, *DİA*, (İstanbul: TDV yayınları, 2009), 37/40.

⁶⁶ GSS, 86/171; 99/47.

⁶⁷ GSS, 66/155.

⁶⁸ Meşihat Arşivi, Nakibü'ül- Eşraf Defterleri, nr.34. vr.10a. Sağlamer, *Ayıntab Şehreküstü Mahallesi*, 61.

Mahallenin önde gelen aileleri ise Kepenekzâdeler,⁶⁹ Nakibzâdeler,⁷⁰ Okçuzâdeler,⁷¹ Bazzâdeler,⁷² Fazılzâdeler⁷³ ve Şeyhzâdelerdir.⁷⁴

Kepenekzâdeler : Ayıntab şehrinin önde gelen ailelerindendir. Kepenekzâdelere ait bir vakıf mevcut olup 1690 yılında vakfın mütevellisi Mehmed b. Feyzullah'tır.⁷⁵ 6 Kasım 1696'da ise vakfa Ahmed ibn-i el-Hac Hüseyin müteveli olarak atanmıştır.⁷⁶ Kepenekzâdelerden Ömer Ağa 1673'de Ayıntab mütesellimi olarak atanmıştır.⁷⁷

Nakibzâdeler: Şhreküstü Mahallesi sakinlerinden olan Nakibzâdeler, mahallenin seyyid soyundan gelen önemli ailelerindendir. Nakibzâde es-Seyyid el-Hac İsmail Ağa, Nakibzâde es-Seyyid Cafer Ağa, Nakibzâde es-Seyyid Ahmed Çelebi, Nakibzâde es-Seyyid Ahmed Ağa, Nakibzâde es-Seyyid Sadık Çelebi, Nakibzâde Şeyh es-Seyyid Mehmed Efendi bu ailenin önde gelen isimlerindendir.

Nakibzâde Şeyh es-Seyyid Mehmed Efendi'nin 1801 kuruluş,⁷⁸ Nakibzâde es-Seyyid Ali Ağa'nın 1828 kuruluş,⁷⁹ Nakib es-Seyyid el-Hac Mustafa Çelebi'nin ise 9680 kuruluş⁸⁰ terekesi bulunmaktadır. Nakibzâde es-Seyyid İsmail Ağa vefat etmeden önce kendisine ait olan birçok malını vakfetmiştir.⁸¹

Okçuzâdeler: Şhreküstü Mahallesinde ikamet eden ve öne çıkan ailelerinden biri de Okçuzâdeler'dir. Ailenin varlıklı şahsiyetlerinden olan Okçuzâde Mehmed Ağa'nın 2835,5 kuruluş terekesi bulunmaktaydı. Üç evlilik yapan Mehmed Ağa'nın kırsal kesimde arazileri ve Ayıntab'ın çeşitli yerlerinde evleri mevcuttu.⁸² 1689 yılında Okçuzâde Mehmet Ağa'ya Dimos Ayıntab Mukaatası sadaka ve ihsan buyurulmuştur.⁸³ Mehmed Ağa'nın vakıf arazisine inşa edilmiş bir boyahanesi de mevcuttu.⁸⁴ 1693 yılında vefat eden Mehmed Ağa'nın mültezimliğini yaptığı pek çok köy bulunmaktaydı.⁸⁵

Bazzâdeler: Bazzâdeler mahallenin en varlıklı ailelerindendir. Bazzâde Ahmed Hamdi Efendi ibn-i Ahmed Hamdi Efendi'nin 171.271 kuruluş terekesi bulunmaktadır. İki evlilik yapan Hamdi Efendi'nin bir erkek üç kızı vardı. Ahmed Hamdi Efendi'nin Arasa'da bakkal, kebabçı ve attar dükkânları, Murvane'de bağ ve bahçesi, Orul'da zeytin ağaçları, Isbatrun'da bağı ve Nakib hamamında 40 sehimde 1,5 sehim hissesi bulunmaktaydı.⁸⁶ Bazzâde Mehmed

⁶⁹ GŞS, 39/204; 48/33; 171/104.

⁷⁰ GŞS, 122/87; 99/47; 86/171; 122/229.

⁷¹ GŞS, 1712/93-97; 36/122.

⁷² GŞS, 146/32; 148/97.

⁷³ GŞS, 72/172; 131/48.

⁷⁴ GŞS, 22/23; 51/97.

⁷⁵ GŞS, 39/204.

⁷⁶ GŞS, 48/33.

⁷⁷ GŞS, 171/104.

⁷⁸ GŞS, 122/h87.

⁷⁹ GŞS, 99/47.

⁸⁰ GŞS, 86/171.

⁸¹ GŞS, 122/229.

⁸² GŞS, 172/93-97.

⁸³ GŞS, 36/122; 28/395.

⁸⁴ GŞS, 38/19.

⁸⁵ Canbakal, 17. Yüzyılda Ayıntáb, 139.

⁸⁶ GŞS, 146/32.

Sadık Efendi ise ailenin diğer varlıklı üyesidir. 45.230 kuruş gelire sahip olan Sadık Efendi'nin Ayıntab'ın birçok yerinde dükkân, bağ, bahçe ve bostanları mevcuttu.⁸⁷

Fazılzâdeler: Mahallenin bir diğer ayan ailesi Fazılzâdelerdir. Fazılzâde el-Hac Halil Efendi ibn-i el-Hac Ali Ağa'nın 16.301 kuruş terekesi bulunmaktaydı. İki evlilik yapan Halil Efendi'nin yedi erkek dört kıza sahipti.⁸⁸ Fazılzâde ailesinin varlıklı şahsiyetlerinden biri de el-Hac Ömer b. Şaban'dır. Beş odalı bir eve sahip olan el-Hac Ömer evini 620 kuruşa sattığı sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır.⁸⁹

Sonuç

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde birçok şehirde görülen bir mahalle adı olan Şhreküstü adı çoğu Anadolu ve Rumeli şehrinde mevcut bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti Döneminde ortaya çıkan bu mahallelerin çoğu varlığını sürdüremezken bir kaçını da günümüze kadar ulaştırmıştır.

Şehre giriş çıkış noktası olan Halep Yolu üzerinde bulunan Ayıntab Şhreküstü Mahallesi Arasta, Şhreküstü Çarşısı, Şeyh Fethullah Camii gibi önemli yapıları barındırmasından dolayı hem ticari açıdan canlı hem de nüfusça kalabalık bir mahalle olmuştur. Birçok cami, mescit, medrese, zaviye, han, hamam, bedesten, kastel, çeşme gibi yapıları da içerisinde barındıran mahalle, sosyal, kültürel ve iktisadi açıdan Ayıntab'ın önde gelen mahallelerinden biri olmuştur.

Osmanlı Döneminde Ayıntab Şhreküstü Mahaltesinde fiilen askerlik görevi yapan çok sayıda yeniçeri, sekban, sarıca, topçu, cebeci, sipahi bulunmaktaydı. Yapılan asker sayımlarında diğer mahallelerle kıyaslandığında Şhreküstü Mahaltesinin askeri sayısının fazla olduğu sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır. Askeri sınıfa mensup olan Hz. Peygamber soyundan gelen seyyidler de mahalle halkının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Arşiv kaynaklarında zaman zaman seyyid sayımlarının yapılması mahallede bulunan seyyid nüfusu hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Askeri nüfusunun fazla olması mahallenin kalabalık olduğunun da göstergesidir.

Mahallede ekonomik durumu iyi olan birçok aile de yaşamaktadır. Tereke kayıtlarından da anlaşıldığı üzere bu kişiler “ayan, eşraf, zade, zadegan, oğulları” gibi unvanlar almışlardır. Bu ailelerden bir kısmı Şhreküstü Mahaltesinde ikamet etmektedir. Birçok vakıf eserleri bulunan bu ailelerin tereke miktarları da oldukça fazladır.

Ayıntab Şhreküstü Mahaltesinin önemli dini ve sosyal yapıları barındırması, Halep Yolu üzerinde bulunması, askeri nüfusunun kalabalık olması, zengin vakıflara sahip olması, halkının gelir durumunun iyi olması dönemde şehrin en büyük ve kalabalık mahaltesi olduğunun göstergesidir.

Kaynakça

I.Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Tapu Tahrir Tapu Tahrir Defterleri (TT.d)

⁸⁷ GSS, 148/97.

⁸⁸ GSS, 131/48.

⁸⁹ GSS, 72/172.

373/8

Topkapı Arşivi Topkapı Sarayı Müze Arşivi Evrakı (TS.MA.e)

843/18, 183/15

Cevdet Evkâf (C.EV)

34/1656, 320/16289

Ali Emiri Mahmud 1 (AE.SMHD.I)

223/17700, 32/1894

Meşihat Arşivi, 97/I.

II. Şer'îye Sicilleri

12, 22, 28, 33, 36, 37, 38, 39, 42, 48, 51, 57, 66, 72, 86, 99, 121, 122, 131, 138, 146, 148, 171, 172.

Diğer Kaynaklar

373 Numaralı Ayıntab Livası Mufassal Tahrir Defteri (950/1543), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, (Ankara: 2000).

Aliağaoğlu Alparslan- Abdullah Uğur, "Osmanlı Şehri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, (2016).

Armağan, Abdüllatif. "XVII. Yüzyıl Güneydoğu Anadolusunun Dini-Sosyal Hayatından Bir Kesit: Antep Mevlevihanesi", *Dergipark*, 2, (Ağustos 2014).

Baykara, Tuncer. "Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet midir?". *Osmanlı Ansiklopedisi(Toplum)*. 5/528-535. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Baykara, Tuncer. *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1990.

Canbakal, Hülya. *17. Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, çev. Zeynep Yelçe, İstanbul: İletişim yayımları, 2009.

Çakır İbrahim Etem, "Şeyh Fethullah Efendi Vakfı", *Uluslararası Antep-Halep Vakıfları Sempozyumu Bildirileri*, 1, (İstanbul, 2014).

Çam Nusret, "Gaziantep'te Kastel Adı Verilen Su Tesisleri", *Vakıflar Dergisi*, 18, (1984).

Çam, Nusret. *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep 27*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

Çatal Ahmet Caner, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Amasya Şehri'nin Demografik Yapısı ve İskân Siyaseti*, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Çınar, Hüseyin. *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.

Değerli Ayşe, "Cami-i Cisir Vakıfnameleri Işığında Osmanlı Tırnovası'nda Para Vakıfları", *Osmanlı İdaresinde Balkanlar I*, Konya: Selçuk Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2020.

Emecen Feridun, "İsmâil", *DİA*. 23/82-84. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

-
- Eyice, Semavi. "Bedesten", *DİA*. 5/302-311. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Gökmen Ertan, "Hurufat Defterlerine Göre Demirci Kazası ve Köylerinde Cami ve Mescitler (1690-1830)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, (2005).
- Güzelbey, Cemil Cahit. "Şaraküstü". *Gaziantep Kültür Dergisi*, 6 (Temmuz 1963).
- Güzelbey, Cemil Cahit. *Gaziantep Camiler Tarihi*. Ankara: Oya Matbaası, 1984.
- Güzelbey, Cemil Cahit. *Gaziantep Evliyaları*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, 1964.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Dönemi Bursa Mezarlıkları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/8, (1999).
- Kahraman, Seyit Ali. (haz), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* 9/1, İstanbul: YKY yayınları, 2011.
- Kıvrım, İsmail. "Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat" (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği), *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/1, (2009).
- Kıvrım, İsmail. *Ayıntab'da Gündelik Hayat (1650-1700)*. Ankara: SAGE Yayıncılık, 2019.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Seyyid". *DİA*. 37/40-43. İstanbul: TDV yayınları, 2009.
- Mehmed Selahi Bey, *Kamus-i Osmani*, "Şahrah". *Kamus-ı Osmani*. 3/61. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1313.
- Özkarıcı, Mehmet. *Gaziantep İl Merkezinde Bulunan Hanlar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1987.
- Sağlamer, Fatma. *Osmanlı Döneminde Ayıntab Şhreküstü Mahallesi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Sahillioğlu, Halil. "Askeriler". *DİA*. 3/488-489. İstanbul: TDV yayınları, 1991.
- Şahin, İlhan. "Şehir". *DİA*. 38/446-449. İstanbul: TDV yayınları, 2010.
- Tanrıkörur, Barihüda. "Gaziantep Mevlevihânesi" *DİA*. 18/475, İstanbul: TDV yayınları, 1996.
- Z, Gülbahar – Başboğa, Çiçek. "Gaziantep Mevlevihanesi Vakıf Müzesi", *Vakıflar Dergisi* 34, (2010).